

HEIKI VILEP
DARJA PARTS • LEA KÜBAR

PESAMUNA KÕNEAABITS

JOONISTAS OTT VALLIK

HEIKI VILEP
DARJA PARTS • LEA KÜBAR

PESAMUNA KÕNEAABITS

JOONISTAS OTT VALLIK

Illustreerinud: Ott Vallik

Küljendanud: Margus Nõmm

Kirjastanud: Heiki Vilep

Trükkinud: Trükikoda Greif

ISBN: 978-9949-7329-2-0

Raamatu ilmumist toetas Hasartmängumaksu Nõukogu

Raamatu kasutus

Sissejuhatus. Raamatus on 24 lapse igapäevateemat kajastavat juttu illustatsioonidega. Iga uus teema tutvustab üht eesti keele tähte. Aktiivse kõne arendamiseks on iga teema juures kolmes raskusastmes (vastavalt lapse kõne arengule) rütmisalmid, mis on abiks kõnerütmi tajumisele, köidavad last ja aitavad tal kõnet järele korrata.

Pildid. Pildid on joonistatud lihtsalt ja selgelt, et lapsel oleks nendega lihtne samastuda. Piltidel on minimaalselt lisadetaile, mis aitab koondada tähelepanu just vajalikele esemetele. Lapsele on huvitav, kui saadate piltide vaatamist häälistsustega, näiteks “tirr” äratuskella pilti vaadates. Jälgige lapse tähelepanukeset. Kui keskendute lapsega samale pildile, loote sellega talle parimad võimalused keele omandamiseks. Nii on lapsel lihtsam omandada uut sõnavara ja ta hakkab paremini mõistma ka grammatilisi struktuure.

Jutud. Käesoleva raamatu jutud koosnevad lühikestest lausetest, mida on väikesel lapsel lihtsam tajuda. Enne jutu ettelugemist vaadake lapsega pilte, nimetage esemeid, tegelasi, viige teda kurssi või tuletage meelde mõni samasugune olukord. Nii saate luua soodsat alust teksti mõistmiseks.

Lugege lugusid ette ilmekalt ja elavalt ning erinevate tegelaste juttu erineva häälega. Lugege juttu ette mitu korda. Lapsele meeldivad kordused. Kui laps kuuleb ühte teksti mitu korda, saab talle teatud hulk sõnu tuttavaks ja seda julgemalt ta kasutab ka ise neid sõnu. Korduv ettelugemine aitab lapsel saada teadlikuks teksti ja lausete ülesehitusest ja sõnade kõlast. Keel pole lihtsalt sõnad. Keeles on oluline kõla ja see, kuidas sõnad omavahel kokku sobivad.

Tähe vaatamine. Tähtede lisamine iga teema juurde eelkõige tutvustab tähti. Lihtsamini hääldatavad, järele korratavad ja lapse kõnesse varem tulevad häälikud on raamatu alguses ja keerulisemad tagapool. Tähte on lihtne ka matkida. Proovige tähti (häälikuid) koos lapsega peegli ees hääldada. Rääkige lapsele, mida te teete hääliku moodustamiseks. Kasutage hääldamisel kinesteetilist taju. I-tähe puhul vajutage sõrmedega pingutatud põskedele, o puhul joonistage õhus ringi. See on kuju, mis kordab huulte asendit. M-i puhul pange käed põskedele ja tunnetage väikest värinat, vibratsiooni. P puhul pange käsi suu ette, tunnete, kuidas soe õhk plahvatab suust. Igale tähele on loodud salmike, mille sisu aitab tähemärki mänguliselt meelde jätta.

Rütmisalmide kasutus. Raamatus on rütmisalmid kolmes raskusastmes ja sobivad lapse kõnearenguga (ühesõnaperiood, kahesõnaperiood ja lihtlause periood). Rütmisalmide kuulamine aitab lapsel tajuda kõnes olevaid häälikuid ja riimi, mis lihtsustab hiljem ka lugemaõppimist. Rütmisalmi on soovitatav lugeda erksa häälega ja rütmi

rõhutades. Kõne rütmi kujundamisel on oluline, et täiskasvanu hääldab sõnu selgelt, esimest silpi rõhutades, takti kaasa lüües või koputades, plaksutades.

Sõnade esimest silpi saab rõhutada ka rütmisalmi või luuletuse rütmis longates, marsides. Rütmisalmid on kaasahaaravad ja neid on lihtne korrata seni, kuni laps hakkab ise kordama iga riimirea viimast sõna ja hiljem juba tervet salmi. Riimuvate sõnade valikul on arvestatud lapse kõnelise võimekuse ja sellega, et need toetaksid lapsepoolset kõne kordamist. Rütmisalme kasutavad logopeedid kõne- ja keelepüüete taastamisel ning arendamisel.

A

Jalad harkis tähel A,
sest et tähtis täht on ta.

Algab päev. On ilus pühapäeva hommik. Miia magab magusasti. Tema suu on lahti.
Vend Ott katsub näpuga õe keelt. Miia ärkab üles. Ta hammustab õrnalt Oti näppu.
Ott naerab. „Sul oli kärbes keele peal!”
Äkki tiriseb äratuskell: “Tinn-tinn-tinn! Tinn-tinn-tinn! Aeg on ärgata!”

„Tinn-tinn-tinn!” Hommik uus!”
„Tinn-tinn-tinn! Äratus!”

Tõuse! Sära! Jäta voodi!
Ole tubli lapse moodi!
Vaata, mis sa aknast näed?
Päike sirutab sul käed.

Pühapäev on ikka lahe –
lasteaeda me ei lähe!

Pühapäeval lähme välja,
mängime ja teeme nalja.

Pühapäeval sööme kooki,
joome peale kõrrejooki.

Oo, ohhoo, ohoh, mis lood!
Ümmargune täht on O.

Miial on sünnipäev. Laual on suur tort ja sellel neli küünalt. Ümber laua istub pere – Miia, ema, isa, vanaema, vanaisa ja Ott. Kuidas küll puhkuda kõik küünlad korraga ära? Ott teab. Ta toob fööni ja pistab juhtme seina. Miia suunab fööni küünalde peale. Küünlad kustuvad ja lendavad laiali. Üks küünal lendab vanaema soengu sisse. Teine küünal maandub isale kraevahele. Kolmas potsatab salatikaussi. Neljandaga saab pihta kass Eedi. Miia paneb silmad kinni ja soovib endale targemat venda.

Uhu, uhu, puhume
küünlaleegi ära me.
Puh, puh, puh ja tuh, tuh, tuh,
leegi ära puhume.

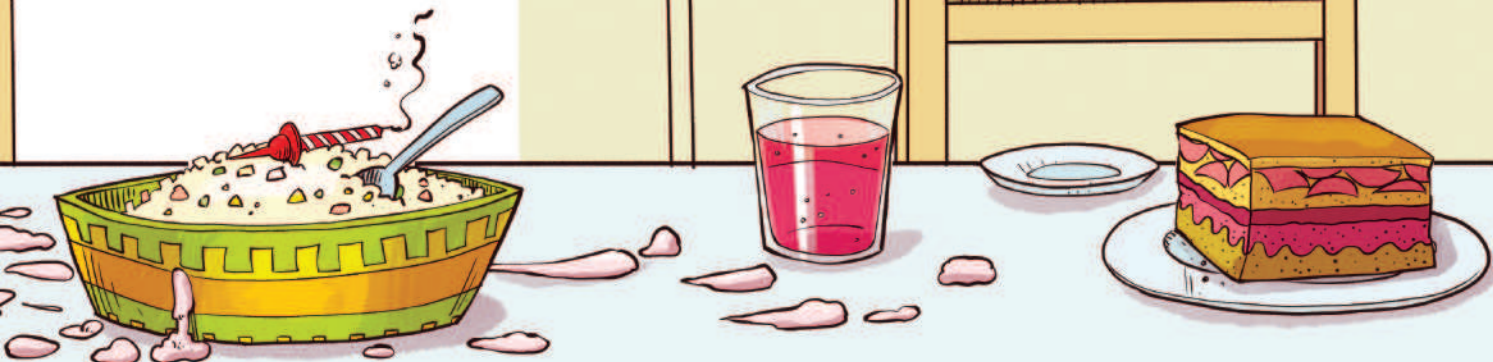
Sünnipäev, sünnipäev,
oled minu lemmikpäev!

Siis saan kinke mitut sorti,
mänguasju, kreemitorti,

õnnesoove, kalli-kalli,
vanaemalt õhupalli.

Oma sõbralt lisaks sain
hästi pika sooja pai.

Sünnipäevaks soovime
hästi palju kinke me.
Sööme kommi, sööme kooki,
joome peale mullijooki.

N

Nagu sõdurpoisil heal,
N-il rihm on põiki peal.

Nohu on tulnud majja. Otil on nina kinni. Ott on külma saanud. Emme paneb Otile sokid jalga ja salli kaela. Nüüd peab Ott teki all olema. Miia keedab vennale teed. Emme paneb Oti kaenla alla kraadiklaasi. Otil on kõrge palavik. Ta on kuum nagu teekann. Emme annab pojale tableti. Ott ei taha tabletti alla neelata. Tablett on mõru. Korraga hakkab pliidil teekann vilistama. Miia vaatab kordamööda teekannu ja venda. Ta hõikab ehmunult vennale:

„Ott, söö ruttu tablett ära, muidu lähed ka keema!”

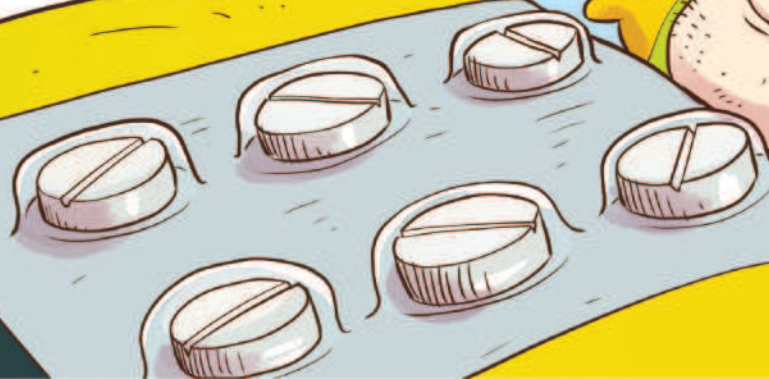
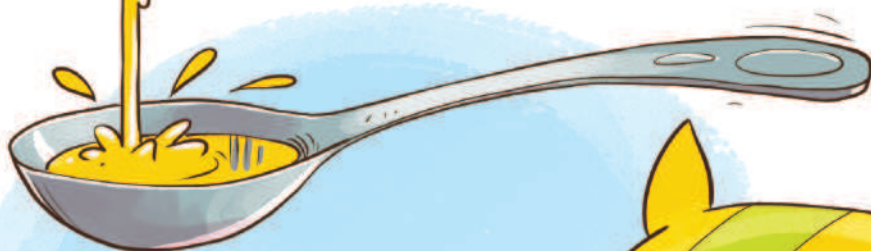
Ha, ha, kö-ha! Hu, hu, no-hu!
Ära sööma pean nüüd rohu!

Köha-nohu kiusab lapsi,
kiusab emmet, kiusab papsi!
Siis, kui nohu pääseb valla,
rohu neelama pead alla.

Külmetus on väga paha,
murrab inimese maha.
Sunnib lapse teki alla,
päästab palaviku valla.

Kogu selles mures suures
siiski väike hea on juures –
magada saab kogu aja,
miskit teha pole vaja.

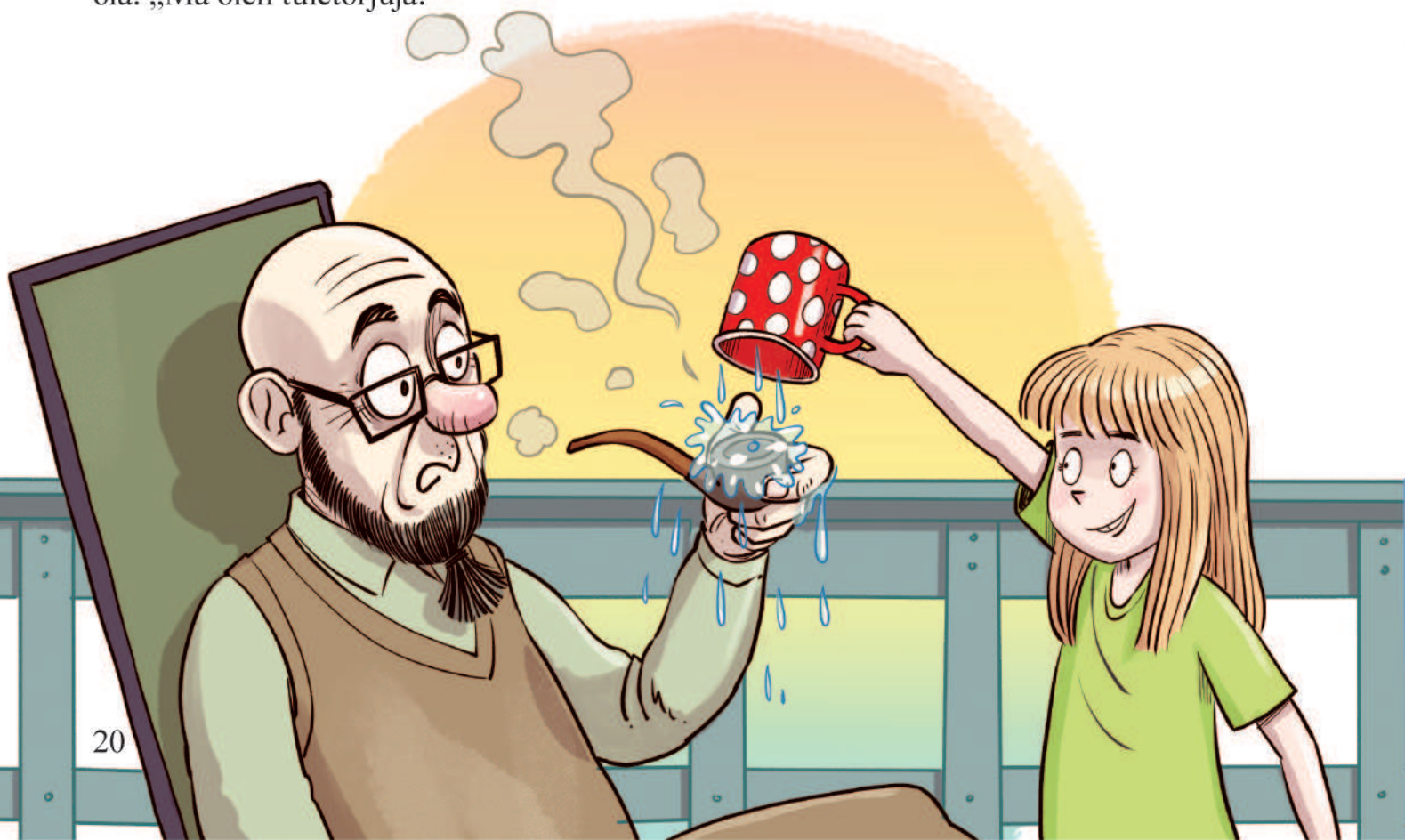

T

T ei karda vihma eal,
tal on tugev katus peal.

Televiisori ees istuvad Ott ja Miia. Nad vaatavad filmi tublidest tuletõrjujatest. Tuletõrjujad päästavad inimesi tulest. Miia tahab ka tuletõrjuja olla. Kahjuks pole nende kodus midagi kustutada. Miia käib kõik toad läbi. Lõpuks näeb ta rõdul vanaisa. Vanaisa tõmbab mõmisedes piipu. Piip ajab tossu välja. Miia täidab suure mummulise kruusi veega ja kiirustab rõdule. Ta valab kogu vee vanaisa piibu peale. Vanaisa silmad lähevad suureks. Miia põgeneb. Ta hõikab üle õla: „Ma olen tuletõrjuja!”

Uppi-appi, uppi-appi!
Päästemehed, tulge appi!

Päästemehed peavad vahti,
et ei pääseks tuli lahti.
Ei löö araks tule ees
ükski õige päästemees.

Siis kui tuli pääseb valla,
ära poe siis voodi alla,
ära peida ennast kappi,
kutsu päästemehed appi!

Et ei tuleks tulekahju,
puhastada tuleb ahju,
tõmmata ei tohi tikku
see, kes on veel põlvepikku.

Ä

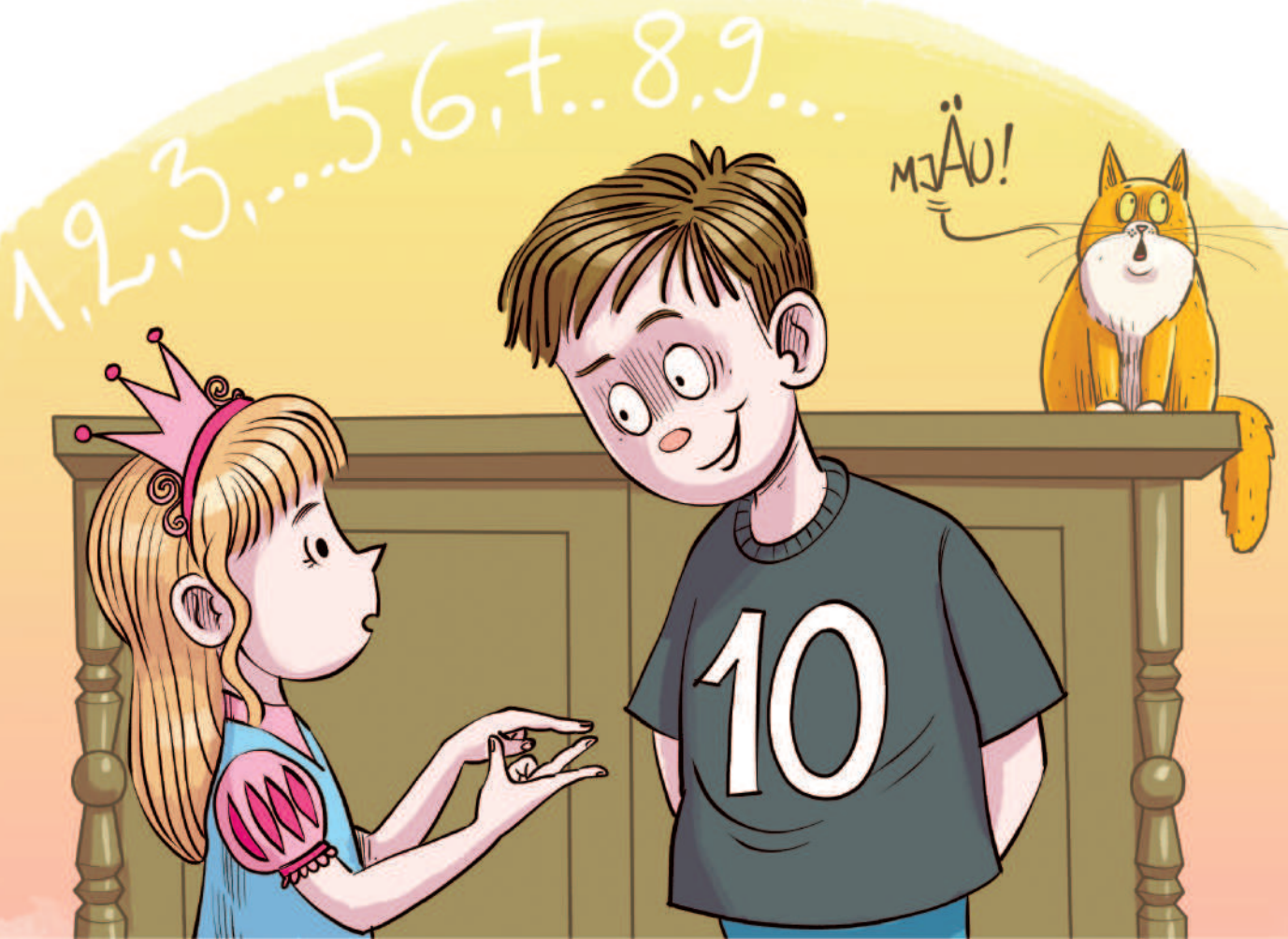

Ä on hää, tal hää on hää,
tal on pää pääl täpid pääl.

Ott palub Miial lugeda numbreid ühest kümneni. Miia loeb ette: „Üks, kaks, kolm, viis, seitse, üheksa, palju.”

Ott loeb ise: „Üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse, kaheksa, üheksa, kümme.”

Miia arvates nii palju numbreid ei peagi tundma. Vend ütleb, et üks õige ärimees peab numbreid tundma. Siis saab ta hästi rikkaks. Miia tahab ka rikas olla. Ta tahab printsessiks saada. Miia lubab kõik numbrid ära õppida.

Üks ja kaks, üks ja kaks,
tipa-tapa astub laps.

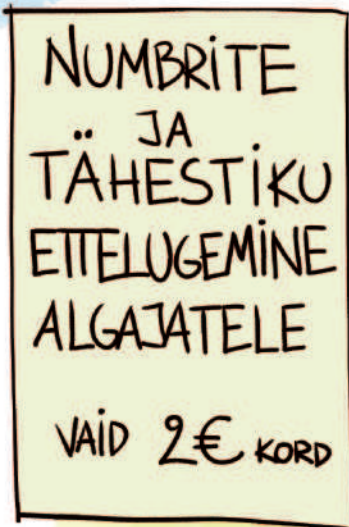
Numbreid tunnen juba hästi,
lugemisest tunnen lusti.
Üks, kaks, kolm ja neli, viis...
Puhkan veidi, jätkan siis.

Ühest kahekümneni.

Üks, kaks, kolm ja neli, viis.
On ju õige? Jätkan siis:
Kuus ja seitse, kaheksa,
nüüd vist tuleb üheksa?

Ongi kümme. Nüüd üksteist,
kaksteist, kolmteist, neliteist,
viisteist, kuusteist, seitseteist –
number ees ja lõpus „teist”.

Kaheksateist palju teeb,
üheksateist rohkem veel,
viimaseks kakskümmend ja
näete! Saingi hakkama!

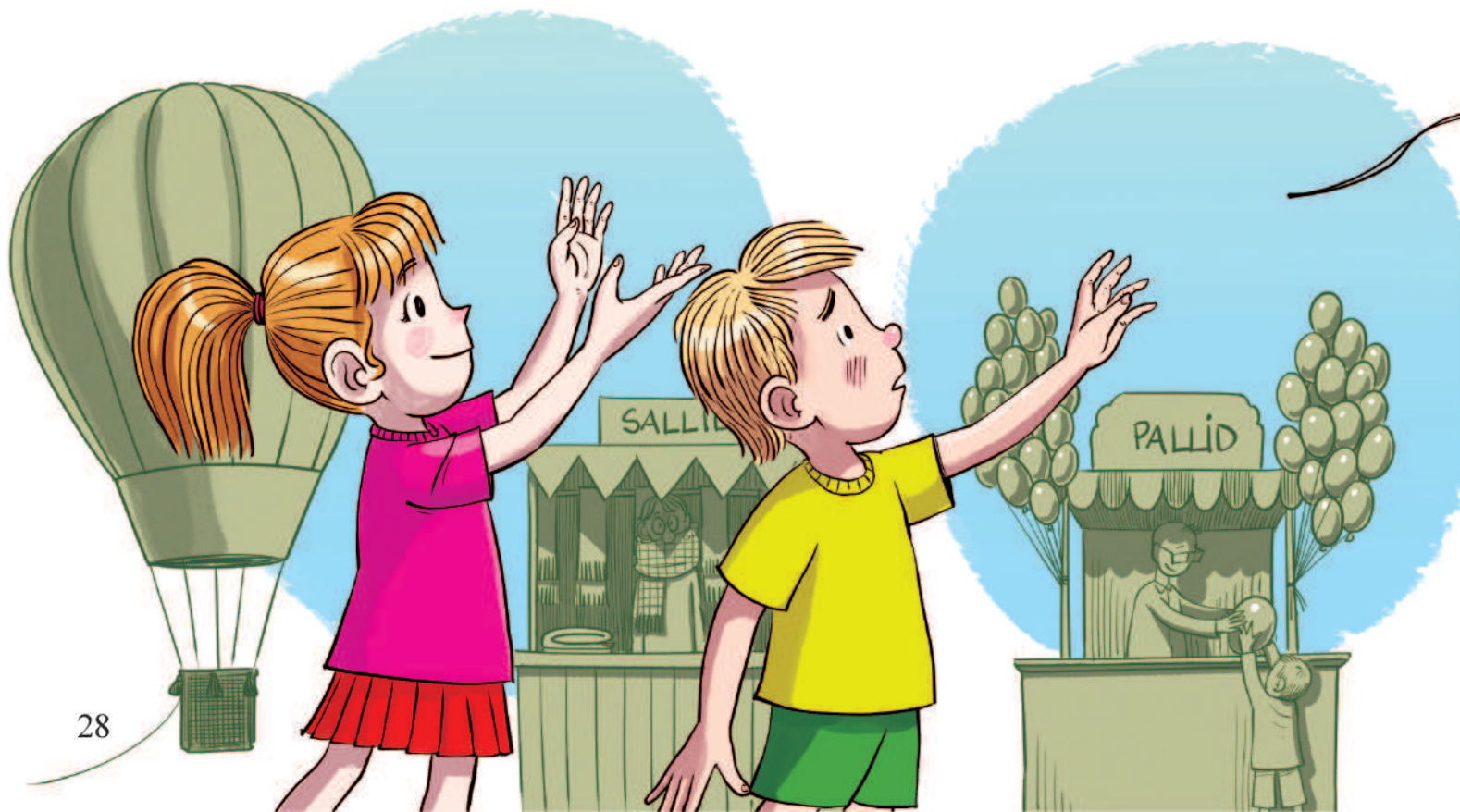
õ

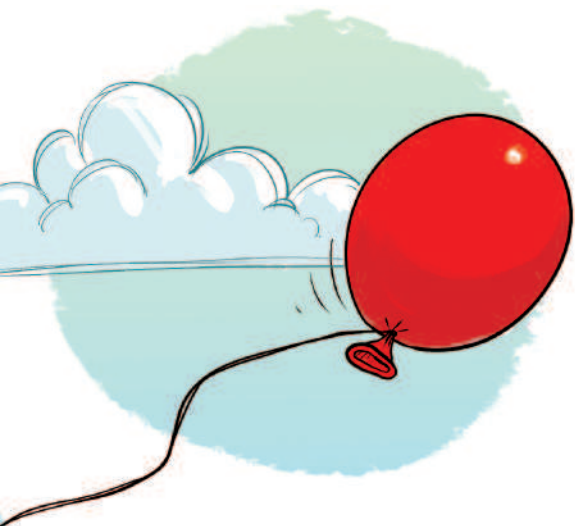
Õ on kauneim teiste seas,
temal uhke lakk on peas.

Ott ja Miia käisid perega laadal. Emme ostis Miiale gaasiga õhupalli. Ühel väikesel poisil oli ka selline õhupall. Äkki läks pall väikese poisi käest lendu. Poiss hakkas nutma. Miial hakkas poisist kahju. Ta lasi oma õhupallil ka nõõrist lahti. Nüüd lendasid kaks õhupalli taeva poole.

Miia arvates oli kahel pallil koos lõbusam. Ta ütles seda väikesele poisile ka. Poiss jättis nutmise ja naeratas. Varsti oli pallidest järel ainult kaks täppi. Siis kadusid ka täpid. Alles jäi kaks sõpra.

Pall, pall, õhupall!
Pall, pall, taeva all!

Kollane mu õhupall!
Lendab sinitaeva all!
Kui ta poleks nõnda väike,
siis ta oleks nagu päike.

Kingiks sain ma õhupalli,
kauni rohelise palli.

Oma armsal õhupallil
tahtsin teha kalli-kalli.

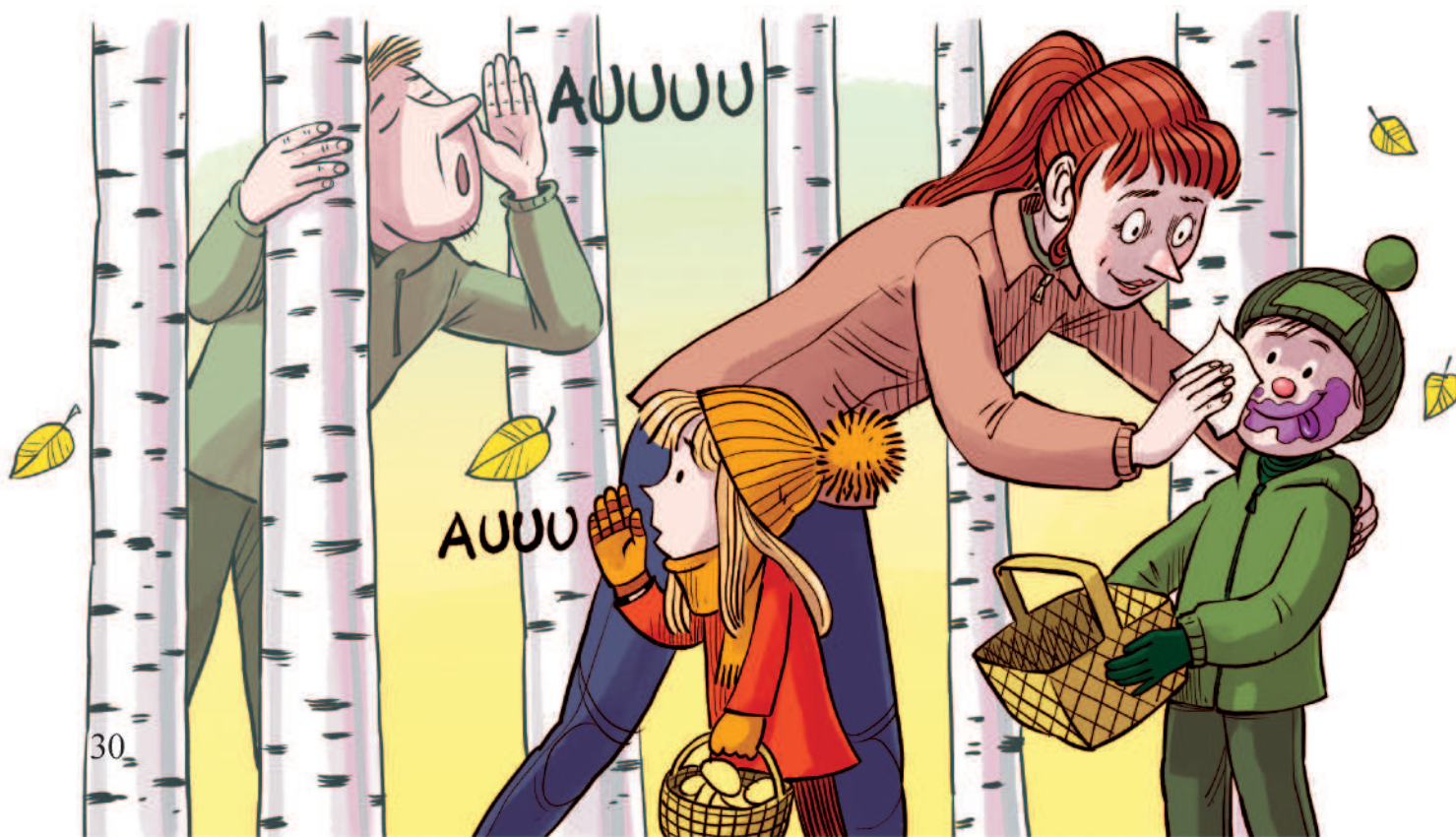
Aga minu kõva kalli
tegi katki õhupalli.

Ü on üldiselt kui kaar,
kaare otstes silmapaar.

Ükskord olid Ott ja Miia emme ja issiga metsas. Nad korjasid seeni. Miia käis emmel sabas. Ta uuris emme korvi. Ott ja issi olid kusagil kaugemal. Neid polnud puude vahelt nähagi. Korraga oli kuulda issi hüüdmist: „Auu!” Emme hüüdis vastu. Miia hüüdis ka. Aga Oti häält ei olnudki kuulda. Mõne hetke pärast kostis kusagilt selja tagant: „Jee-jee! Blää-blää! Seeni korjata on hää!” Siis ilmus Ott puude vahelt välja. Tema korv oli täiesti tühi. Ta ütles, et kõik seened pugesid tema eest peitu. Oti huuled ja põsed olid lillat värvi. Ott oli hoopis mustikaid korjanud. Kõik mustikad korjas ta otse endale suhu.

Ta, ta, hüpata!
Jaa, jaa, tahan ma!

Tule, jookse! Tule, hulla!
Tule, õues ringi mölla!
Liivakastis tule hüpata,
tule aias ringi kapp!

Juba terve nädal otsa
issi tahab minna metsa.
Mina tahan minna linna,
parki jalutama sinna.

Emme tahab kohvikusse,
vanaema kirikusse,
vanaisa muuseumisse,
vennas ainult arvutisse.

Logopeedilise aabitsa metoodika

Kõnelemine on inimtegevuse oluline osa. Kõnetegevus jaguneb kõnetajuks ja kõneloomeks.

Kõnetaju. Esimese eluaasta lõpul hakkab laps kõnet tajuma ja mõistma, kuid ise veel ei räägi. Kõneprobleemidega lapsel võib kõne tajumise periood pikeneda mitmele aastale, mil ta kõnet veel ei kasuta.

Kõneloome. Esimesel eluaastal kujuneb lapsel lisaks kõne tajumisele võime ka kõnet imiteerida (lalin), korrata. Sellele järgneb juba oskus sõnu korrata ja moodustada.

Iga lapse areng on individuaalne, loomulikult tasub kahtluste korral pöörduda spetsialisti poole. Kirjeldame järgnevalt lapse kõnet, lähtudes arengujärgust, mitte vanusest. Ka kõne arengu hilistumisega lapsed läbivad samad perioodid, mis eakohase arenguga lapsed, kuid mõningate iseärasustega. Lihtsalt mõnel võtab see rohkem aega ja pingutusi.

Kõne-eelne periood. 2.–5. kuu vanuses esineb lapsel koogamist (häälotsused, häälikuid moodustatakse juhuslikult, need on enamasti täishäälikud või nende

ühendid, ilmneb ka kurgus moodustatud häälikuid), 5.–12. kuu vanuses lalinat (mam-mam-mam, tä-tä-tä, pa-pa-pa).

Kasutatavad silbiread moodustavad rütmilisi struktuure ja võib juba tunduda, et laps räägib. Lapsele meeldib, kui täiskasvanu vastab tema häämitsustele emotsionaalselt samasuguste häämitsuste ja ilmeka intonatsiooniga, ning ta hakkab rohkem rääkima ja lalisema.

Ühesõnalause periood. Laps tunneb ära igapäevaseid nimisõnu, suudab neid korrata ja kasutada. Esialgu on lapsel lihtsam tajuda üksikut sõna (nt auto), hiljem juba seda sõna fraasis (nt “Anna auto mulle”). Esimesed sõnad on sisult lapsele paljutähenduslikud, logopeedias nimetatakse neid ühesõnalauseteks. Selle sõnaga võib laps edasi anda sõnumi terve olukorra kohta, nt aua („Vaata, emme, see koer on nagu vanaemal“). Selline kõne on mõistetu ainult teatud olukorras ja lapsele lähedastele inimestele. Kõne arendamisel on sel perioodil oluline innustada last rääkima. Olulisem kui lihtsat sõnade kordamine on anda lapsele põhjus sõnu korrata, provotseerida teda rääkima.

Kõne oluline komponent on rütm. Rütmiharjutustes korratakse erinevaid silpe, mida võib kaasa plaksutada või koputada. Silpide arvu muudetakse (1–5). Rohkete kordamiste järel hakkavad lapsed neid matkima. Kõige lihtsam on hääldada III vältes

sõnu (nt „Uppa, uppa... Tulime kõik tuppa“). Rõhu paremaks tajumiseks võib käega lüüa takti, plaksutada, koputada, hüpata. Rütmitaju arendamiseks harjutatakse sel perioodil ka II vältes sõnade rütmi. Rütmi tajumiseks sobib igapäevahelide matkimine (nt vulla-vulla, äiu-äiu, tipa-tapa), samal ajal toetades rütmi sujuvate käteliigutustega.

Kõne mõistmist saab arendada igapäevategevustes: saata lapse tegevusi kõnega, nimetada tegevusi ja esemeid. Täiskasvanu peab rääkima lühikeste selgete ütlustega.

Kahesõnalause periood. Kõne arendamise põhiülesanne on õpetada kasutama tegusõnu, kuna need on lause kõige olulisemad osad, aidates dünaamikat edasi anda. Lapsed hakkavad oma soove väljendama (too, anna, võta). Tuleb innustada last rääkima, hääldusvigu parandada pole veel mõttekas.

Toetatakse lihtsamate häälikute (täishäälikutest a, o, i, o, u; kaashäälikutest m, n, t, p) kasutust laste iseseisvas kõnes. Kõnerütmiharjutused on mängulised. Kasutatakse kahe- ja kolmesilbilisi sõnu, rõhulist silpi rõhutatakse plaksutamise või koputamise. Algul võiks harjutada ühe silbi kordamisena (nt taa-ta-ta), hiljem silpe varieerides (pu-na-ne).

Kõnetaju arendamiseks tuleb sel perioodil harjutada erinevas vältes olevate sõnade eristamist kuulmise teel (nt „Väike linnuke laulab lili-lili, suur lind laulab liili-liili“). Vältet saab rõhutada käeviipe või rütmiliigutusega. Häälikute täpsema häälduse eeldus on nende eristamisoskus. Tähelepanu tuleb pöörata hääldusasendilt ja ka kõlaliselt sarnaste häälikute eristamisele (u-o, õ-e, ä-a, i-e, e-ö, ü-o, ö-õ). Esialgu saab häälikute tajumist harjutada ühe hääliku poolest erinevate sõnadega. Abiks võivad olla esemepildid (nt „Näita, kus on vann-pann, nukk-nokk“).

Artikulatsiooniaparaadi harjutused aitavad huulte, keele ja põskede lihaseid teadlikumalt liigutada ning toetavad uute häälikute kõnesse tulekut.

Lihthause kasutuse periood. Keeleline põhiülesanne on sel ajal õpetada ja julgustada last moodustama ja kasutama alusest (vastab küsimusele kes? mis?) ja öeldisest (mida teeb? mida teevad?) koosnevat lauset. Jätkub täishäälikute häälduse täpsustamine ja keerulisemate häälikute, nt l, v, s, k, h esilekutsumine. Kui eelmisel perioodil püüti õiget hääldust saavutada spetsiaalselt valitud sõnades (nt vann-pann), siis nüüd on häälikute eristamiseks silbid (nt ma-pa, to-lo, ku-pu). Sõnade hääldamisele aitab kaasa sõna aeglane hääldus, sõna häälimine (nt lluummii) või sõna hääldamine kõnetaktide kaupa (rohe-line) või silphaaval (kin-dad). Rütmiharjutusena kasutage lühiluuletuste rütmi plaksutamist. Laps võib algul öelda riimuva sõna, hiljem kõigi värsiridade lõpud:

*Ma ei taha vette minna,
mulle läheb vesi...,
vesi läheb ei tea kuhu –
läheb silma, kõrva...*

Mõnusat raamatu kasutamist ja toredaid hetki!

